

“והיה לכם לציצית”

קונטרס בענייני התכלת

שנה שלוש עשרה

יו"ל בס"ד לקראת פרשת שלח תשע"ט

ע"י אגודת "פתיל תכלת"

לע"נ

אריה יהודה בן יעקב שמואל טאובס ז"ל

איש אשכולות, שהידע היצירתיות הלשונית וחוש הדיוק שלו
תרמו להעלאת רמת הכתיבה של ספרים ומאמרים רבים
מבית אגודת "פתיל תכלת".

"אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם הם זכרונם" –
הדברים שערך וכתב הם הם זכרונו
שיישאר לעד עם הלומדים את המאמרים והכתבים.

ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ

אבי דוד גוברמן ז"ל

בן מאיר יונה ויהודית יעל שיבל"א
במלאת שלושים שנה לפטירתו

לזיווג ראוי

רעות בת רחל

©

פתיל תכלת ע"ר

ת.ד. 50257 ירושלים 9150102

טל' 02-5900577 ; פקס 02-9933420

עריכה וסדר: אייל פישלר

הדפסה: דפוס העיר העתיקה

ירושלים, תשע"ט

תוכן העניינים

- **בעניין הטלת תכלת בציצית ומניין החוטים**.....ה
מרן הגאון הרב מאיר מאזוז
ראש ישיבת כסא רחמים
- **בדעת מרן הגאון הרב מאזוז במניין חוטי התכלת**.....ח
הרב אדיר הכהן
מו"צ בבית הוראה משפט וצדק שע"י ישיבת כסא רחמים
- **בעניין זמן משיכיר בין תכלת ללבן**.....יג
הרב אברהם ישעיהו קלופט
ר"מ בישיבת קהלות יעקב, מודיעין עילית
- **תכלת בטלית קטן – בצנעא או בפהרסיא**.....כא
הרב עובדיה בן הרב יעקב יוסף
ראש כולל תפארת משה, בית שמש
- **בעניין 'מין כנף' בחוטי תכלת**.....כה
הרב נתן רוטמן
ר"מ בישיבת נתיבות חכמה, בית וגן
- **'מין כנף' בצבע – סיכום שיטות הראשונים**.....כט
הרב שילה גר חוזה
מח"ס בגד מלכות – ציצית בהלכה והשקפה

קוראים נכבדים!

הרוצים להשתתף בגליון הבא ולשלוח מאמרים ובירורים בענייני התכלת או תגובות למאמרים שנדפסו בגליון זה, מתבקשים לשלוח תדפיס למערכת "והיה לכם לציצית" ת.ד. 50257 ירושלים 9150102, א: info@tekhelet.com, עד ר"ח אייר תש"פ. המערכת תבחר בין המאמרים ותדאג לעריכתם. במידת הצורך נוכל להשתתף בהוצאות.

בשעתו"מ הדפסנו מחדש את הגליונות הקודמים בכריכה קשה, בשני כרכים:
א. והיה לכם לציצית א-ט (תשס"ז-תשע"ה)
ב. משיכיר (שנה י – תשע"ו)

להזמנות לבתי כנסת ולבתי מדרש
ניתן ליצור קשר עם אגודת "פתיל תבלת" –
בדוא"ל: info@tekhelet.com, או בטלפון: 02-59000577 ; 03-6163897

הגאון הרב מאיר מאזוז
ראש ישיבת כסא רחמים

בעניין הטלת תכלת בציצית ומניין החוטים

(פורסם בחוברת אור תורה, אדר ב' תשע"א, סימן פו)

ידוע שיש מחלוקת בין הראשונים כמה חוטי תכלת מטיל בכל כנף. לדעת רש"י ותוס' במנחות (דף לח ע"א) נותן שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, דהיינו כשכופלים ד' תכלת וד' לבן. ולדעת הרמב"ם (פ"א מהלכות ציצית ה"ו) חוט אחד תכלת וד' לבן, דהיינו שיצבע חוט אחד מחציתו תכלת ומחציתו לבן. ולדעת הראב"ד בהשגות (שם) שנים של תכלת וששה לבנים. ע"ש.

ונ"ל דפליגי בפירושא דקרא ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, דלכאורה הוה ליה למימר עם ציצית הכנף, שהרי פתיל תכלת הוא אחד מן הציציות. ולכן מפרש הרמב"ם "ונתנו על ציצית" שיכרכו על ציצית הכנף פתיל תכלת, וכמו שכתב לעיל (ה"ב) ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף וחוט זה הוא הנקרא תכלת. ע"ש. ונראה שעל כל פנים יהיה רובו תכלת, כיון שהוא כרוך על כל החוטי. אבל הראב"ד מפרש על כמו עם, ודוגמתו "ויבואו האנשים על הנשים" (שמות לה, כב) כפירש"י שם. ועיין במדרש תנחומא פרשת קרח (אות ב') שאמר קרח למרע"ה: "טלית שכולה תכלת אינה פוטר את עצמה, וארבעה חוטי פוטרין אותה?!". וכן הוא במדרש רבה ריש פרשת קרח. ע"ש. ולשון זה סובל כל הפירושים, שלדעת רש"י ותוס' הכוונה ארבעה חוטי לבן בכל כנף; ולדעת הרמב"ם ארבעה חוטי לבן בכל הטלית, חוט אחד לכל כנף; והראב"ד מפרש ארבעה חוטי לבן כפולים לכל הטלית, דהיינו חוט כפול לכל כנף. אך רש"י עצמו בפירוש התורה (במדבר טז, א) העתיק ממדרש תנחומא "חוט אחד של תכלת פוטר". והוא סותר שיטתו במנחות.

והעיר בזה ידי"ן הרה"ג ר' יוסף פרץ שליט"א בשו"ת יוסף לקח (סי' א עמ' נח). וכתב שם דלדינא נקטינן כהרמב"ם, שכן כתב האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף ו ע"ב) שהחוט השמיני הוא תכלת והשאר לבן. וכן כתבו בספר מגיד

מישרים למרן (פרשת קרח) ובטעמי המצוות להרדב"ז ובספר החרדים ובספר הקנה ובספר תולעת יעקב ושערי צדק לבעל האורה (אולי צ"ל לבעל שערי אורה. והוא המקובל הקדמון ר' יוסף גיקטיליא). וכשיש מחלוקת בין הפוסקים הקבלה תכריע. עכת"ד.

ואני מוסיף שכ"ן דעת ר' משה הדרשן (הובא בפירש"י סוף פרשת שלח) שכתב: "פתיל תכלת על שם שיכול בכורות תרגום של שכול תכלא. ומכתם היתה בלילה וכו' ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים". ע"ש. ואם כן חוט אחד של תכלת כנגד ליל מכת בכורות, וז' חוטים כנגד שבעה ימים מיציאת מצרים עד יום קריעת ים סוף. ואע"פ שהיו בסך הכל רק שבעה ימים מט"ו בניסן עד כ"א בניסן, ואיך כתב רש"י שמונה ימים, י"ל עפמ"ש הגאון בעל המקנה בקידושין (דף לז סע"ב) שלפני מתן תורה היה הלילה הולך אחר היום, ואם כן ליל יציאת מצרים שייך ל"ד בניסן (וכמ"ש "בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות". ובזה ניחא קושיית התוס' בברכות דף ח ע"ב בד"ה כאילו וכו'. ע"ש), ואחריו עוד שבעה ימים עד שאמרו שירה על הים בבוקר כ"א בניסן (ועיין להרא"ם וגור אריה שנדחקו בזה. ע"ש). ועל כל פנים נמצינו למדין לפי טעמו של ר"מ הדרשן שדי בחוט אחד של תכלת לסימן ליל מכת בכורות ושבעה חוטי לבן.

וכיון שכן דעת הרמב"ם ור"מ הדרשן והאר"י ז"ל והרדב"ז ומרן בספר מגיד מישרים וכל חכמי הקבלה וכן משמע פשטיה דקרא, הכי נקטינן. ולאפוקי מחכם אחד שתופס כהראב"ד לדינא מפני שהגר"א ז"ל סובר כמותו. והוא עצמו מצא סתירה בדברי הגר"א. ובדרך כלל נקטינן כהאר"י ז"ל (וי"א שא"א סב"ל נגד האר"י, מה שלא מצינו כן לגבי הגר"א). ולא יהא אלא ספק, שב ואל תעשה עדיף ותפסת מועט תפסת, וכמ"ש כיו"ב בזבחים (דף פ ע"א) כשנתת עברת על כל תוסיף ועשית מעשה בידך וכו'. ואכמ"ל.

¹ ושמעתי ממור"ר ועט"ר הגאון הכותב נר"ו ששוב ראה למרן הגר"ע יוסף זצ"ל בספרו שו"ת חזון עובדיה ח"א (סימן א עמ' ד) שכן כתב. ע"ש. וכ"כ גם בספריו מאור ישראל ח"א (ברכות שם) וחזון עובדיה – ימים נוראים (עמ' רל). ע"ש. הערת הרב אדיר כהן ס"ט.

ובענין זיהוי התכלת, יש בזה דעות רבות. דעת האדמו"ר מראדזין ודעת הגרי"א הרצוג ועוד (והובאו כל הדעות בספר "התכלת" להרב מנחם בורשטיין הי"ו). והמוסכם כיום אחרי חקירות רבות שהוא הנקרא "ארגמון קהה-קוצים". ואני נוהג בל"נ ללבוש טלית תכלת בשבת דוקא², שלא יראה הדבר כחובה גמורה ויוציאו לעז על הראשונים. ועוד מי יודע אם זו המלה האחרונה. ולכן אין להתיר שעטנז בציצית בתכלת דידן (וראיתי קונטרס אחד בעילום שם שטען על התכלת של דורנו שאולי זה ארגמן. ולא דק, שהארגמן צבעו אדום כמ"ש הרמב"ם בחיבורו פ"ח מהלכות כלי המקדש הי"ג. וכן הוא בפסיקתא רבתי פרשה כ'. וכן משמע בפירש"י פרשת ויחי בפסוק "כבס ביין לבוש" ע"פ התרגום. ע"ש. ואילו התכלת שלנו צבעו כחול ודאי). וכן ראיתי בשם הגרי"ש אלישיב (שליט"א) שאין לחייב כל העם ללבוש תכלת. ומכל מקום חיפוש וזיהוי התכלת בימינו הוא סימן לפעמי משיח ולגאולה קרובה. וסימניך תן כבוד לעמך תהלה ליריאיך בב"א.

² ושוב אחר שהתפשט המנהג ללבוש תכלת אצל רבים וטובים החל מו"ר נר"ו ללבוש טלית תכלת גם בימות החול בטלית גדול וטלית קטן. וע"ע בספרו מקור נאמן ח"ב (סי' עה-עו). הנ"ל.

הרב אדיר הכהן
מו"צ בבית הוראה משפט וצדק שע"י ישיבת כסא רחמים

בדעת מרן הגאון הרב מאזוז במניין חוטי התכלת

בס"ד ב' דראש חודש אדר ראשון התשע"ט לפ"ג. חודש שמרבים בו שמחה נעין בליקוטי מאמרים לרבינו צדוק הכהן מלובלין סוף אות ט"ז, ויש חולקים, עיין בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' פ"ח].

יעלה ויבא לקראת מעלת ותהלת חכמי ורבני אגודת פתיל תכלת, ה' עליהם יחיו, איתן מושבם בירושלים דדהבא תובב"א

הננו להודות להם על הספרים ששלחו למנה קדם מרן מלכא מו"ר ועט"ר ראש הישיבה יחשל"א. יישר כחם וחילם לאורייתא להגדיל תורה ולהאדירה. ולהפיץ ענין זה בכמה דרכים מתוך שמחה ואורה. עד שנזכה לגאולת עולם במהרה. [וכלשון מו"ר במאמרו דלהלן: חיפוש וזיהוי התכלת בימינו הוא סימן לפעמי משיח ולגאולה קרובה. וסימניך תן כבוד לעמך תהלה ליריאיך בב"א].

ובעוברי בין בתרי ספר "והיה לכם לציצית", הכולל קבצים א'-ט', ראיתי לכמה מהרבנים הכותבים שדנו בענין כמה חוטים של תכלת יש לשים בכל כנף (קובץ א' עמ' ז והלאה, קובץ ב' עמ' נח והלאה, קובץ ד' עמ' טו והלאה, עמ' כט והלאה, עמ' מז והלאה, קובץ ה' עמ' סז והלאה, קובץ ו' עמ' ז, עמ' ח והלאה, עמ' לו והלאה, עמ' קיא והלאה, קובץ ד' עמ' לו והלאה, קובץ ט' עמ' נו והלאה). ורובם הסכימו לעשות כהראב"ד ב' חוטים, או כהתוס' ד' חוטים, ורק מיעוטם הסכימו לדעת הרמב"ם שלא לעשות תכלת אלא חוט אחד בכל כנף.

ולכן הנני לצרף בזה מאמר שכתב מו"ר ועט"ר מרן ראש הישיבה נר"ו, שפורסם בזמנו בירחון אור תורה (אדר ב' תשע"א סימן פ"ו), בהורמנותיה דמו"ר (בתוספת מעט נופך שאמר לי להוסיף בשולי המאמר), בו דעתו דעת עליון שהנכון לנהוג כהרמב"ם שלעשות רק חוט תכלת אחד בכל כנף. ועוד הנני לציין לפנייהם לספרו מקור נאמן ח"ב (סי' ס"ח-פ"ד) שם הובאו כמה תשובות קצרות של מו"ר בענין התכלת. ע"ש.

ובעיקר דברי הרבנים הכותבים בקבצים הנזכרים, אחר שעברתי על המאמרים, הנני להסביר בקצירת האומר למה אחר כל דבריהם עדיפא לן למינקט כדעת הרמב"ם.

והנה מאי דפשיטא להו לכמה מהחכמים שהרמב"ם כמעט יחיד בדבר, ואילו רוב מנין ורוב בנין של הראשונים עומדים בשיטת התוס' (כלשון הה"כ בקובץ ד' עמ' יז), ומנה שם שמותם, רבינו גרשום מאור הגולה (הובא בשיטמ"ק החדש ייש פרק התכלת), רש"י, ר"ת (תוס' מנחות לח ע"ב), ר"י (פרנס סי' תכ"א), מהר"ם בתשובותיו (ד"פ סי' תמ"ד), הרא"ש (הל' ציצית סי' ו'), טור (סי' י"א), רבינו ירוחם (נתיב י"ט ח"ג), מרדכי (ר"פ התכלת), יראים (סי' ת"א), עיטור (הל' ציצית עמ' 134), סמ"ק (מצוה ל"א), תוס' ר"פ (ברכות ט ע"ב), ראבי"ה (הל' ציצית), ר"י מלוניל (הל' ציצית), רי"ד בספר המכריע (פ"ח), נמוק"י (ריש הל' ציצית), הרשב"א (יבמות ד ע"ב), אגודה (פרק התכלת) והאגור (הל' ציצית). ואילו בשיטת הראב"ד עומדים הערוך (ערך תכל), המאירי (יבמות ה ע"ב) והריא"ז בפסקיו (עמ' רכג). ולרמב"ם לא מצאנו לו חבר רק בנו רבינו אברהם (כמובא בס' כליל תכלת עמ' מב) ורבינו פרחיה (שבת כה ע"ב) והרב מגדל עוז. עכת"ד.

והנה מה שכלל בשיטת התוס' שכן גם דעת רש"י, לא דק, שאף שכן כתב במנחות (לח ע"א), מ"מ בפירושו על התורה (במדבר טז, א) כתב בטענת קורח כלפי מרע"ה "חוט אחד של תכלת". ואם כן אין אתנו יודע מה דעתו. ומה שכתב שכן דעת רבינו ירוחם, המעיין שם יראה שאין לו הכרעה ברורה, וכבר כתב בשו"ת משכנות יעקב (חאו"ח סי' י"ח) שרי"ו חשש לכל השיטות ואף לשיטת הרמב"ם. ע"ש. ומראבי"ה והאגור גם הה"כ מודה שאין הכרח לזה כמו שביאר שם (הערה 2). ואילו כנגד דעת התוס' עומדים גם הראב"ד וסיעתו שסוברים שהוא חוט שלם וגם הרמב"ם וסיעתו שסוברים שהוא חצי חוט, ואם כן הם הרמב"ם והראב"ד, הערוך, המאירי, רבינו אברהם, רבינו פרחיה, כמו שהביאם הה"כ שם.

ובמשי"ם חפשי ראיתי שגם הר"ש בן היתום (מו"ק יח ע"ב) סביר ליה כהרמב"ם. וכן מהר"ז בינגא תלמיד מהרי"ל (מכון ירושלים עמ' יד) העתיק דברי

הרמב"ם בזה. ויש להוסיף עליהם, את רבינו בחיי בכד הקמח (ערך ציצית) ובפירושו עה"ת (פר' שלח) שהביא בסתם דעת הרמב"ם ובדעת י"א דעת הראב"ד (ומשמע שדעתו נוטה להרמב"ם), וכן את הרב ארחות חיים (הל' ציצית סי' י"א) שהביא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד. ולא הכריע. אבל ודאי דלא סבירא ליה כהתוס'. וכן הרמב"ן עה"ת (סוף פר' שלח לך) כתב: "אבל הזכרון הוא בחוט התכלת". ומשמע שסובר כהרמב"ם, ועל כל פנים בוודאי לא כהתוס'.

וכן הרמ"ה בספר יד רמה (סנהדרין קי ע"א), ובספר מדרש האפלה (במדבר טז, ל), ובספר תורת המנחה לתלמיד הרשב"א (דרוש ס'), ובספר מגן אבות להרשב"ץ (ח"ב פ"ב), נקטו בלשונם בטענת קורח כלפי מרע"ה "חוט אחד של תכלת", ומשמע להדיא דסבירא ליה כהרמב"ם ועל כל פנים בוודאי דלא כהתוס'. וכ"ן דעת ר"מ הדרשן (שהובא ברש"י סוף פר' שלח) כמ"ש מו"ר באו"ת. וכן נראה דעת הרלב"ג (פר' שלח) כמו שציינו חלק מהכותבים. וקודם לכולם רבינו שמעון בן חופני גאון, כמו שכתב הרמב"ם בתשובתו לחכמי לונל (שו"ת פאר הדור סי' כ"א). ויש מהכותבים שדחקו לשון ר"ש בן חופני דכוונתו על חוט שלם כהראב"ד, ומ"מ פשט דבריו כהרמב"ם שכתב אחד מן החוטים "התלויים". ועל כל פנים בוודאי שסובר לא כהתוס'.

ואם כן אדרבה המחלוקת שקולה ואף נוטה יותר לכיוון זה, ובפרט שעומדים בשיטה זו אחד הגאונים ר"ש בן חופני, ורבינו הרמב"ם. וה'ן נוסף עוד דהכי סבירא להו לכמה מגדולי החכמים שבסוף תקופת הראשונים, מהר"י בירב בבית יעקב (על הרמב"ם) ורבינו יהודה אלבוטיני בספר יסוד משנה תורה (נכתב בשנת רע"ה), שהצדיקו דברי הרמב"ם בזה. וכן מרן ז"ל שקיבלנו הוראותיו מדבריו בבית יוסף או"ח (סי' י"א) נראה שתופס כסברת הרמב"ם, אחר שהביאה באחרונה ובלשון "אבל", וכן העתיק כל תשובת הרמב"ם לחכמי לונל (וכן אחר דברי הרמב"ם הוסיף שגם התוס' הביאו כן מהספרי אלא שהם סוברים דפליג אתלמודא דידן). וע"ע בשו"ת שמחת כהן מהד"ב חאו"ח (חי' ש"ע סי' ג') ובס' ילקוט כהונה חאו"ח (עמ' שפ"ד).

ואם כן בודאי דעדיפא לן למינקט כשיטה זו, ולא יהא אלא ספק, תפסת מועט תפסת.

ועוד שמעתי ממו"ר הגאון הנאמ"ן נר"ו שחלק ניכר מהנמשכים אחר התוספות זה ראשונים שרגילים להעתיק דבריהם, ואף שכל אחד ראשון בפני עצמו, מכל מקום ידוע שדרכם להעתיק דברי התוספות דרך שקלא וטריא, ולא בהכרח דנחתי כל כך לדינא בהא מילתא. עכתד"ק.

ומה גם שכן מבואר בספר הזוהר הקדוש (פר' שלח דף קע"ה ע"ב) "והיא חוטא חדא ורשימא בגוונהא". והוא בפירוש דלא כהתוס' אלא כהרמב"ם (או כהראב"ד). וכבר למדנו להועיל מרן בבית יוסף (או"ח סימן כ"ה) שבכל מקום שאין הכרעה ברורה בתלמודא דידן נקטינן כהזוהר. ע"ש.

ומאחר עלות שבזוה"ק מבואר שהוא חוט אחד, ודלא כהתוספות, אם כן יש לדון האם עדיף לעשות כהראב"ד שסובר חוט אחד שלם (שהם ב' חוטים מתוך שמונה) או כהרמב"ם שסובר חצי חוט (דהיינו חוט אחד מתוך שמונה). ונראה ברור שעדיף לעשות כהרמב"ם, שהוא עמוד הוראה וגם רבים אשר עומדים בשיטתו, למעלה מעשרה, וכמבואר לעיל.

ואין לומר דעדיף לעשות כהראב"ד אחר שגם התוס' ודעמייהו לא סבירא להו כהרמב"ם וביחד עם הראב"ד הוו רוב נגדו (וע"ע בכיו"ב במה שכתב מז"ק מוהרר"ך זצ"ל בספר פרחי כהונה בקידושין דף י"ז ע"א), דהא אם נעשה כהראב"ד לא יוצאים בזה ידי חובה להתוס', ואם כן יש לנו למנות רק את העומדים בשיטת הרמב"ם או הראב"ד, ובזה הרוב עומדים בשיטת הרמב"ם.

ואחרון חביב הוא רבינו האר"י ז"ל, שמבואר בשער הכוונות (דף ו ע"ב) בפירוש ששבעה חוטים לבן ואחד של תכלת. והוא כשיטת הרמב"ם. ורבים האומרים דאף לא אמרינן סב"ל נגד האר"י (עיין בשו"ת יצחק ירנן ח"א חיו"ד סי' י"ד). ועל כל פנים לכולי עלמא בעניני קבלה נקטינן כוותיה. וכן מבואר גם במגיד מישרים (פר' קרח) ובטעמי המצוות לרדב"ז ועוד מספרי הקבלה.

ומה שרבים מהרבנים הכותבים סמכו על הגר"א וחלקם כתבו שסובר כהתוס' וחלקם כתבו שסובר כהראב"ד ומיעוטם כתבו שסובר כהרמב"ם. הנה אחר שיש כמה סתירות בדבריו קשה לסמוך על כך. ובפרט שרוב המקובלים ובראשם האר"י ז"ל סוברים בפירוש כהרמב"ם. [ובראות דברינו אלו מו"ר הגאון הנאמ"ן נר"ו, אמר להוסיף על כך, ששער הכוונות עדיין לא נדפס בזמן

הגר"א, ויתכן מאד ואילו היה רואה דברי האר"י המפורשים בזה לא היה חולק עליו בזה].

ובר מן דין, לו שקול ישקלו כל שלוש הדעות בספק שקול, מכל מקום אחר שייתכן ולדעת הרמב"ם שיש להטיל רק חוט אחד, אם יוסיף הרי זה גורע (והאריכו בזה הרבנים הכותבים, אם לכל אחד מהשיטות מותר להוסיף על התכלת או שהפסיד הכל), אם כן בוודאי דבכל כי הא שב ואל תעשה עדיף, ותפסת מועט תפסת, וכמו שביאר זאת גם מו"ר במאמרו.

וכל שכן שכבר נתבאר לעיל ששיטת הרמב"ם היא השיטה העיקרית רוב מנין ורוב בנין על פי הפשט והקבלה. והכי עדיף לן למינקט, אף שגם לעושים כשיטות האחרות יש להם על מה שיסמוכו.

בברכה רבה

ע"ה אדיר הכהן ס"ט

הרב אברהם ישעיהו קלופט
ר"מ בישיבת קהלות יעקב, מודיעין עילית

בעניין זמן משיכיר בין תכלת ללבן

בו יבואר עיקר מצות ציצית עם תכלת דווקא

ושלימות מצות קריאת שמע כשלוש טלית שיש בה תכלת

א. איתא במתני' ברכות ט ע"ב: "מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר: בין תכלת לכרתי". ובגמ' שם: "מאי בין תכלת ללבן, בין תכלת שבה ללבן שבה". ואף דמסקי' בסוגיא שם הלכתא כותיקין שהיו גומרים אותה עם הנץ החמה, ודאי אין זה אלא מעלת המצוה משום קרא דכתיב 'יראוך עם שמש', אבל מצד עצם זמן קריאת שמע שהוא 'ובקומך', הוא קודם לכן – משיכיר בין תכלת ללבן, שהרי ותיקין לא פליגי על מתניתין, ומעצם הלשון 'ותיקין' מבואר שהוא מעלה בעלמא כמו שפירשו הראשונים שם.

והנה הדבר תמוה מה שנתנו השיעור לזמן קריאת שמע שהוא 'ובקומך' בהבחנה שבין תכלת ללבן שבציצית, או בין תכלת לכרתי, דלכאורה זמן זה היה מתאים להיות זמן ציצית, אבל זמן קריאת שמע מבואר בתורה שהוא 'ובקומך', וכי זמן קימה הוא בדיוק מתי שמידת האור להבחין בין תכלת ללבן או בין תכלת לכרתי? ! ולכאורה היה צריך להיות הזמן בעלות השחר, וכמבואר בגמרא ברכות ח ע"ב שיטת רשב"י דבדיעבד יוצאים ידי חובת קריאת שמע של שחרית מעלות השחר משום שהוא תחילת זמן קימה, ובאמת בגמרא שם מבואר דהלכתא כרשב"י, והוא דבר תמוה שפסקו כרשב"י נגד פשטא דמתניתין דהזמן משיכיר ולא מעלות השחר.

בשיטת הרמב"ם והשו"ע בפסק ההלכה לעניין זמן קריאת שמע יש לתמוה טובא, הנה הרמב"ם בהלכות קריאת שמע פ"א הי"א כתב הזמן לכתחילה: "מצותה שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה", ואחר כך בהי"ב הזמן בדיעבד: "מי שהקדים וקרא קריאת שמע של שחרית אחר שיעלה עלות השחר אע"פ שהשלים קודם שתנן

החמה יצא ידי חובתו, ובשעת הדחק כגון שהיה משכים לצאת לדרך קורא לכתחלה משעלה עמוד השחר". הנה פסק כרשב"י שזמן קריאת שמע בדיעבד מעלות השחר, והיינו דפסק דזמן 'ובקומך' הוא מעלות השחר, ולא הביא כלל הזמן המבואר במתניתין 'משיכיר בין תכלת ללבן', ובאמת שזמן זה תמוה וכו"ל. ואם כן הדרינן לקושיין: מהו הזמן משיכיר בין תכלת ללבן שנאמר לגבי קריאת שמע, ומהו הטעם דלא פסקינן לה אף דהוא פשטא דמתניתין.

אמנם השו"ע הביא שלושה זמנים לקריאת שמע. באו"ח סי' נח סעי' א, כתב: "זמן קריאת שמע של שחרית, משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת, ברחוק ד' אמות ויכירנו... ומצוה מן המובחר לקרותה כוותיקין שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה", עיי"ש. הרי שכתב מצותה עם הנץ החמה, וזמנה מעיקר הדין משיראה את חבירו. ולאחר מכן, כתב בסעי' ג את זמנה בשעת הדחק מעלות השחר, וכתב הטעם "דכיון שעלה עמוד השחר שפיר קרינן ביה 'ובקומך'". הנה הזכיר שלושה זמנים.

מקור הזמן משיראה את חבירו הוא מהסוגיא ברכות שם, שאמרו בבביתא "ואחרים אומרים: משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירנו". ובתלמוד ירושלמי ברכות פ"א ה"ב: "ומן דמר כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו. כמן דמר בין תכלת ללבן". היינו דהזמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' והזמן 'משיראה את חבירו' חד זימנא הוא. הרי שפסק השו"ע את המשנה דמשיכיר, אלא שהביא המאן דאמר משיראה את חבירו ולא המאן דאמר משיכיר בין תכלת ללבן. ולכאורה הטעם שבחר להביא המאן דאמר הזה ד'משיראה', משום דהזמן 'משיראה' יותר מתאים לומר דמיקרי שיעור בזמן 'ובקומך', מאשר הזמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' שאינו שייך לעניין הקימה. ובעטרת צבי על השו"ע כתב: "משיראה את חבירו – התורה תלה זמן ק"ש בזמן שכיבה וקימה דכתיב 'בשכבך ובקומך', ואותו זמן שיראה את חבירו הוא זמן קימה".

ודברי השו"ע צ"ע. דאם פסק בסעי' ג' שהקורא בדיעבד מעלות השחר יצא, וכרשב"י, וכמו שכתב השו"ע עצמו הטעם דכיון שעלה עלות השחר שפיר קרינן ביה 'ובקומך', אם כן למה הביא הזמן 'משיראה את חבירו'? דמה המשמעות של הזמן משיראה את חבירו אם לכתחילה יש לנהוג כוותיקין ובדיעבד מעלות

השחר, וכלפי מה הדברים אמורים? עוד צ"ע, שבחר השו"ע להשמיט לשון המשנה 'משיכיר בין תכלת ללבן' והעדיף לשון הברייתא 'משיראה את חבירו', והוא תימא לעזוב סתמא לישנא דמתניתין, ולהנ"ל באמת מובן יותר הזמן 'משיראה' לומר שהוא הגדרה בזמן קימה מאשר הזמן 'משיכיר בין תכלת ללבן', אבל לשון המשנה צ"ע.

העולה אפוא בידינו שצריכים להבין זמן קריאת שמע 'משיכיר בין תכלת ללבן', שורש עניינו וטעמו. ובפרט הלכולי עלמא מצוותה עם הנץ החמה ובדיעבד מעלות השחר, ובפרט שהזמן הפשוט שבו נקטה המשנה הוא 'משיכיר בין תכלת ללבן' – הרי שמתוך שלושת הזמנים שנזכרו גבי קריאת שמע, 'משיכיר' הוא הזמן העיקרי לתנא דמתניתין, ודאי צריכין להבין מהות עניינו, וכמו כן צריך להבין שורש המחלוקת בין תנא דמתניתין דנקט 'משיכיר', לתנא דברייתא דנקט 'משיראה', בפרט דחד זימנא הוא.¹

ב. והנה זמן ציצית לא נתפרש בגמרא להדיא, אלא שנתבאר דלילה לאו זמן ציצית, וכתב הרמב"ם פ"ג מהל' ציצית ה"ח: "ומאימתי יברך על הציצית בשחר, משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה". ובכסף משנה מבאר דלא נזכר כן להדיא

¹ אכן המשנ"ב בסי' נח קשיא ליה מהם השלושה זמנים, שאם עלות השחר הוא כלפי דיעבד והנץ החמה הוא כלפי לכתחילה – מה הנפקא מינה בזמן משיראה את חבירו? וכתב: "משיראה את חבירו וכו', ונקבע זה הזמן לקריאת שמע אף דמקצת אנשים קמים ממטתם משעלה עמוד השחר וקרינן ביה 'ובקומך' מן התורה, דלכן בדיעבד יצא וכדלקמן בסעיף ד', מכל מקום כיון דרובא דאינשי לא קיימי עד שיכיר את את חבירו. ועוד מפני שקבעו פרשת ציצית בקריאת שמע דכתיב בה 'וראיתם אותו', לפיכך קבעו חכמים זמנה משיכיר בין תכלת ללבן, והוא הזמן דמשיכיר את חבירו ברחוק ד' אמות".

הנה כוונתו לומר שבאמת יש שלוש דרגות בזמן קריאת שמע: דיעבד יוצא בעלות השחר כיון שיש בו מעט זמן קימה; לכתחילה יקרא רק אחרי משיראה את חבירו; ולמצוה בעלמא הוא עם הנץ החמה. אלא ששני הטעמים שכתב שזמנה לכתחילה משיראה את חבירו צ"ע. מה שכתב דבעלות השחר רק מקצת אנשים קמים ממטתם מה שאין כן משיראה את חבירו – והרי בגמרא ברכות ח ע"ב, אמרו החילוק בין מקצת אינשי דקמו לקימת כולם בין עלות השחר להנץ החמה, ולא בין עלות השחר למשיראה את חבירו! ומה שכתב משום פרשת ציצית צ"ע: וכי משום ענין צדדי זה נקטה המשנה בפשיטות שזמן קריאת שמע משיכיר בין תכלת ללבן (!)

בגמרא, אלא "נראה שלמד כן ממה שנתנו שיעור זה להתחלת זמן ק"ש שחרית בפ"ק דברכות". ודו"ק שאע"פ שהרמב"ם עצמו לא הביא זמן זה גבי קריאת שמע שלגביו הוא נזכר בגמרא, הביאו גבי ציצית שם לא נזכר להדיא. היינו דסבירא ליה לרמב"ם שלא ייתכן שהזמן משיכיר בין תכלת ללבן שנתנו חכמים גבי קריאת שמע אינו אלא סימנא בעלמא לזמן קימה ותו לא מידי, ובוודאי הוא זמן על כל פנים לגבי מצות ציצית, ולכן הביאו גבי ציצית. ודברי הרמב"ם צ"ע, דהרי מה שהוא זמן גבי ציצית אינו מיישב מה שנקטוהו גבי קריאת שמע, ועל כרחק גבי קריאת שמע הוא סימנא בעלמא, ואם כן מהיכי תיתי שהוא זמן ציצית, שמא הוא סימנא בעלמא לזמן קימה, והוא חידוש בלא מקור מהגמרא.

גם השו"ע שנקט גבי קריאת שמע הזמן משיראה את חבירו, נקט גבי ציצית בסי' יח (סעי' ג): "מאימתי מברך על הציצית בשחר, משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה". ובמשנ"ב (ס"ק ט): "דהוא הזמן משיראה את חבירו... האמור לקמן בסי' נח לגבי קריאת שמע". ודברי השו"ע צ"ע, שהרי זמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' זמן 'משיראה את חבירו' חד זימנא הוא, ואף על פי כן בחר גבי קריאת שמע להביא לשון הבריייתא ולהשמיט לישנא דמתניתין, על כרחק שהבין שהזמן משיכיר בין תכלת ללבן הוא סימן בעלמא, ואינו שייך לקריאת שמע, והזמן משיראה את חבירו יותר מובחר ומתאים לקריאת שמע, וממילא דתנא דמתניתין דנקט לה לסימנא בעלמא נקט לה, וקשה כנ"ל מהיכי תיתי ללמוד זמן זה לגבי ציצית.

והנה המרדכי מסכת מגילה רמז תשצא, כתב: "אין קורין את המגילה וכו' עד הנץ החמה – נראה לראבי"ה דהני מילי בהנהו דכתיב בהו ביום בהדיא, אבל ציצית לא כתיב ביה יום בהדיא אלא 'וראיתם אותו' – בראייה תליא מילתא ומעמוד השחר שרי לכתחילה, וכן עמא דבר". הרי שכתב שזמן ציצית הוא מעלות השחר וסבירא ליה דהוא זמן ראייה, ולא חש למה שכתוב בגמרא 'משיכיר בין תכלת ללבן', שהוא זמן גבי קריאת שמע, וסבר דהוא סימנא בעלמא גבי קריאת שמע ולא שייך לגבי ציצית. ודברי הרמב"ם והשו"ע שהביאו זמן זה גבי ציצית צ"ע.

ג. ונראה לומר בביאור הדבר, בהקדמת קושיה: הנה זמן ציצית לרמב"ם ולשו"ע הוא משיכיר בין תכלת ללבן, וצ"ע שהרי יש מצות ציצית בלבן או תכלת לבד ואין התכלת מעכב את הלבן, כמבואר בגמ' ר"פ התכלת, ואם כן איך ייתכן שזמנה של ציצית הוא משיכיר בין תכלת ללבן? וכי כאלף שנה שיהודים הלכו עם לבן לבד היה מתאים שהזמן ציצית שלהם יהיה משיכיר בין תכלת ללבן? ! אתמהה!

והנה הרמב"ן עה"ת פרשת שלח (במדבר טו, לח) כתב: "וטעם הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות, כתב רש"י מפני המנין של ציצית בגימטריא שש מאות, ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג. ולא הבינותי זה, שהציצת בתורה חסר יו"ד ואין מנינם אלא חמש מאות ותשעים. ועוד, שהחוטין לדעת בית הלל אינם אלא שלשה, והקשרים מן התורה אינם אלא שנים, כמו שאמרו שמע מינה קשר העליון דאורייתא דאי סלקא דעתך לאו דאורייתא כלאים בציצית דשרא רחמנא למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור. אבל הזכרון הוא בחוט התכלת, שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל, ולכן אמר וזכרתם את כל שהיא מצות השם. וזהו שאמרו (מנחות מג ע"ב): מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו', והדמיון בשם, גם הגוון תכלית המראות, כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא, ולפיכך נקרא תכלת".

מבואר בדברי הרמב"ן דקרא דכתיב 'וראיתם אותו' קאי אחוט תכלת, והוא עיקר הזכרון שיש בציצית. ומבואר דעיקר מצות ציצית הוא התכלת שבו, שהרי תכלית המצוה שנתפרשה בתורה – הראייה והזכרון – מתקיימת בתכלת. ולפי דברי הרמב"ן נראה בס"ד לומר, דלכן זמן הציצית הוא משיכיר בין תכלת ללבן, כיון שזו מהות המצוה, ולכן 'וראיתם אותו' תלוי בזמן הכרה בין תכלת ללבן שעל זה קאי 'וזכרתם'. ואף רבי יהודה דסבירא ליה בין תכלת לכרתי, נמי סבירא ליה הכי, אלא דסבר דלא סגי מה שמבחיין בין תכלת ללבן ונזכר שיש תכלת בציצית, אלא צריך להכיר בכך שיש בציצית תכלת דווקא ולא כרתי. ודו"ק.

אם כן מיושב אפוא שפיר, דאף שלא נזכר בגמרא הזמן של מצות ציצית, כיון אלא לגבי קריאת שמע, היה פשוט לרמב"ם שהוא הזמן של מצות ציצית, כיון שהבין שזה עיקר המצוה של ציצית – בתכלת שבה. ובזה יבואר גופא דלילה לאו זמן ציצית משום דכתיב 'וראיתם אותו', אף שלפי הרמב"ן קאי אחוט תכלת,

דהרי עיקר המצוה מתקיימת בהכרת חוט התכלת, ובלא זה אין קיום למצוה, ולכן לילה לאו זמן ציצית (וגם כשאין תכלת, המצוה הזאת בלבן לבד עומדת כזכרון לזמן שיש תכלת, וממילא עיקרי פרטי דיניה נקבעים לפי הצורה שבה מתקיימת המצוה כשיש תכלת).

ד. עתה נבאר השייכות בין הזמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' לזמן 'משיראה את חברו בריחוק ד' אמות' לעניין קריאת שמע, ואחר כך נוכל לבאר כמין חומר סוגיית הגמרא ודברי הראשונים.

הנה שני זמנים מצאנו בגמרא לעניין קריאת שמע: א) משיכיר בין תכלת ללבן, ב) משיראה את חברו בריחוק ד' אמות. ובירושלמי מצינו דחד זימנא הוא. והדבר פלא שנקטו המשנה והברייתא שני סימנים שונים לאותו הזמן, בפרט ששניהם סימנא בעלמא, ואיזה מין סימן מצאו לזמן קריאת שמע, בפרט שהוכחנו שעיקר זמנה דיעבד מעלות השחר, ולא ברור כלל מהו הזמן דמשיכיר ומשיראה. ואשר יראה לומר בס"ד, דבאמת אין הזמנים הללו שנקטו המשנה והברייתא סימנים בעלמא, אלא שייכי טובא למצות קריאת שמע. הנה מצות קריאת שמע שייכת, מתקשרת ומתחברת עם שתי מצוות – מצות ציצית ומצות תפילין. לגבי מצות ציצית אמרו בגמרא מנחות מג ע"ב: "ורבנן האי 'וראיתם אותו' מאי עבדי ליה? מיבעי להו לכדתניא: 'וראיתם אותו וזכרתם' – ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה, ואיזו זו, זו קריאת שמע, דתנן: מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן". ולגבי תפילין אמרו בברכות יד ע"ב: "אמר עולא: כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין – כאילו מעיד עדות שקר בעצמו". מבואר להדיא שמצות קריאת שמע – אף שעומדת לעצמה, וזמנה מעלות השחר שהוא תחילת זמן קימה, עיקר צורתה למדו חז"ל, לקרותה כשהוא מעוטף בציצית ומתעטר בתפילין.

ואם כן נראה בס"ד שהזמן 'משיכיר בין תכלת ללבן', שהוא הזמן המהותי של מצות ציצית, הוא גם הזמן של מצות קריאת שמע, משום שלכתחילה צריך לקרותה עם ציצית, וכך הזמן 'משיראה את חברו בריחוק ד' אמות' שהוא הזמן המהותי של תפילין – משום שעניין התפילין להיות נראה בהם, ככתוב: 'וראו כל

עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך', ולכן נמדד משיראה את חבירו – הוא גם הזמן של קריאת שמע משום שלכתחילה צריך לקרותה עם תפילין. והמשנה והברייתא שכתבו זמנים שונים נחלקו האם עיקר קריאת שמע שייכא לעניין הציצית או עיקר שייכא לעניין התפילין, או דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והזמנים האלו הם זמנים לקריאת שמע לא מצד ה'בקומך' שהוא מעלות השחר אלא מצד שלימות המצוה של קריאת שמע עם ציצית ותפילין.

ועומק הביאור שמצות ציצית שייכת לעניין קריאת שמע יבואר בזה גופא דעיקר מצות הציצית הוא התכלת שבה (וכנ"ל דזה מתבאר מכך שזמנה משיכיר בין תכלת ללבן), שהרי המהות של קריאת שמע היא קבלת עול מלכות שמים שלימה, וזה כל עניין התכלת להזכיר מלכות שמים. ובגמרא מנחות מג ע"ב: "תניא היה ר' מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר: 'ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר', וכתוב: 'כמראה אבן ספיר דמות כסא'". ובברייתא נוספת בגמרא מנחות שם שהוא חותם עבדות. וברמב"ן פרשת שלח שהתכלת היא מידה הכוללת הכול, היינו מידת המלכות. וכן עניין התפילין מבואר בגמרא ברכות ו ע"א הוא הפסוק 'כי שם ה' נקרא עליך', גם כן הוא לאות על קבלת עול מלכות שמים שבתפילין.

ובזה יבואר שנהגו לאחוז הציצית בידיו בתחילת קריאת שמע, אף שלכאורה אין לזה טעם אלא בפרשת ציצית, ולדברינו יבואר היטב כי התכלת שבו בא לקבלת עול מלכות שמים.

וזה שאמרו בגמרא סוטה יז ע"א: "דרש רבא: בשכר שאמר אברהם אבינו 'אם מחוט ועד שרוך נעל', זכו בניו לב' מצות: חוט של תכלת, ורצועה של תפילין. בשלמא רצועה של תפילין, דכתיב: 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך', ותניא, ר"א הגדול אומר: אלו תפילין שבראש, אלא חוט של תכלת מאי היא? דתניא, היה ר"מ אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד", עיי"ש.

היינו דאברהם אבינו עניינו המלכות, ככתוב בתוספות ברכות מ ע"ב ד"ה אמר: 'וברכות של שמונה עשרה אין בהן מלכות, דאינן באין בפתחה ובחתימה

אין שייך מלכות, אבל א-להי אברהם הוי כמו מלכות, דאברהם אבינו המליך הקב"ה על כל העולם שהודיע מלכותו"; ועוד כתבו התוספות שם מט ע"א ד"ה ברוך: "...א-להי אברהם היינו מלכות, כדאמרי' ברכות ז ע"ב משנברא העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון, שנאמר 'א-דני א-להים מה תתן לי'" (וכידוע ששם א-דנות הוא מלכות – עי' בשערי אורה שער א). ואם כן זכה אברהם לזרעו בשני הכלים האלו שעניינם קבלת המלכות, חוט של תכלת ורצועה של תפילין, ולזה בשעת קריאת שמע זקוקים אנו לשני הכלים הללו לקבלת עול מלכות שמים שלימה.

ה. ועל פי זה יבואר, דבאמת מצד עצם מצות קריאת שמע בזמן 'ובקומך' – זמנה מעלות השחר, כרשב"י דהלכתא כוותיה, אמנם לתנא דמתניתין קבעו חכמים זמנה לכתחילה לשעה הראויה לתכלת היינו 'משיכיר בין תכלת ללבן', ולתנא דברייתא קבעו חכמים זמנה לכתחילה בשעה הראויה לתפילין היינו 'משיראה את חבריו', וחד זימנא הוא, ונקטו זמנים שונים לבאר שגם התכלת וגם התפילין תלויים בקריאת שמע. ורק ותיקין חידשו מצד 'ראוך עם שמש' שזמנה עם הנץ החמה. ואם כן נראה לבאר בשיטת הראשונים כך: הרמב"ם הביא זמן קריאת שמע דיעבד מעלות השחר, והביא גם זמנה לכתחילה עם הנץ החמה כוותיקין, ולא טרח להזכיר הזמן 'משיכיר בין תכלת ללבן' ו'משיראה את חבריו', אחר שלכתחילה זמנה עם הנץ החמה. אמנם השו"ע טרח לדקדק להביא שלושת הזמנים המבוארים: זמן עלות השחר – דיעבד, זמנה משיכיר בין תכלת ללבן ומשיראה את חבריו (דחד זימנא הוא) – הזמן לכתחילה מצד קריאת שמע עם ציצית ותפילין, וזמנה עם הנץ החמה – למצוה מן המובחר. אמנם כולי עלמא פסקו כרשב"י שזמנה דיעבד מעלות השחר, משום שהתנא דמתניתין לא פליג עליה בגדר זמן 'ובקומך', ורק מצד העניין הצדדי שתהא קריאת שמע עם ציצית ותפילין פליגי, ומודו שקרא דיעבד מעלות השחר יצא. ועלו הדברים מיושבים ציצים ופרחים לתפארת תורתנו הקדושה, והוסבר הא דיש להקפיד בקריאת שמע להיות מעוטף בטלית ומעוטר בתפיליו, ולאחזו הציצית בידיו בשעת קריאת שמע לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה.

הרב עובדיה בן הרב יעקב יוסף
ראש כולל תפארת משה, בית שמש

תכלת בטלית קטן – בצנעא או בפרהסיא

הנה אמו"ר דן בעניין הטלת ציצית תכלת מדם חלזון לפי הזיהויים המקובלים בימינו.

וביאר כי אין לומר שנניח את התכלת לחומרא, ויאמר שאם הוא התכלת אני מתכוון בו לשם מצוה, ואם לאו הוא צבע בעלמא, והרי אינו מרמה אנשים, ואינו כקלא אילן. דיש לומר שלכתחילה הציציות צריכות להיות מצבע הטלית, וכמ"ש הטוש"ע (סי' ט ס"ה), דבעינן 'מין כנף', והכא הטלית בצבע לבן, וכמו שכתוב בקובץ תשובות להגרי"ש אלישיב (חלק א סי' ג).¹

ועוד אמרו הגר"ע עטיה והגר"צ אבא שאול, שהמחמיר מוציא לעז על הראשונים (עיין אור לציון ח"ב פמ"ד שי"ג). ואף שלמהראנ"ח רק בגט אמרו כן, כדי שלא יוציאו לעז על הבנים, שהם ממזרים, והביא דבריו פתחי תשובה (יו"ד סי' ריד סק"ד). מכל מקום מכתובות (קג ע"א) מוכח, שרבי הפסיק לבוא לקדש, כדי שלא להוציא לעז על הראשונים, וכן משמע ממג"א (סי' לב סס"ק מח), וכן כתב אור לציון (שם). אך יש לדחות טענה זו, כי מאחר שלא היה תכלת לראשונים כי לא נמצא, מה שייך לומר בזה לעז על הראשונים.

¹ ולענ"ד אין זו כוונת הגרי"ש אלישיב אלא להיפוך שאין כאן חששא זו, וזו לשון הגרי"ש א שם: "ובשו"ע אור"ח סי' ט ס"ה י"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית, והטעם דבעינן בזה מין הכנף, ובפרמ"ג שם מלמד שנתעטף הקב"ה בטלית – ולבושיה כתלג חיור, א"כ בהכרח יעשה הציצית והטלית לבנים, ע"ש". ולענ"ד כוונתו להיפוך שאין כאן בעיה מצד זה שצריך שיהיה 'מין כנף', אלא תמיד הבגד צריך להיות לבן, והיות שרוב הפתילים הם לבנים לכן הכנפות גם כן הן לבנות, והראיה שאצל הקב"ה שיש ודאי תכלת, אפילו הכי אמרינן ביה שהטלית כולה לבן. ודוק. וכנראה שהרב השואל רצה לומר שלא להניח תכלת מצד טעם זה, ודחה דבריו. אמנם חלוקים עלי חבריי, שקריאת מכתב הגרי"ש במלואו כמעט לא מותירה מקום לספק שכוונתו גם בפסקה זו, כמו בכל דבריו שם, להורות שלא להטיל תכלת, עכ"ד. והבוחר יבחר.

ונפקא מינה בין הדעות, בטלית קטן. דלהגרי"ש אלישיב לא יניח בו תכלת, דבטלית קטן נמי צריך להיות הצבע אחד, אבל להגר"צ אבא שאול אין בזה חשש מוציא לעז, אם מניח את הציציות שבטלית קטן בהחבא. והמחמיר תע"ב. ולהלכה למעשה אמר"ר הטיל ציציות תכלת מחלזון הארגמון בטלית קטן שלו בצנעא.

אמנם לענ"ד להיפוך, שצריך דוקא בתכלת להוציאו בחוץ. וכדי לבאר יש להקדים החקירה הידועה בדעת רבינו האר"י ז"ל האם צריך להוציא ציציות או אסור להוציא ציציות. וראינו שהמנהג האחרון של המקובלים הספרדים היה לא להוציא ציציות, וכידוע מהרב יצחק כדורי והרב שמואל דרוזי וכן דעת הרב עזרא עטיה וכן דעת האור לציון ומו"ז ביחווה דעת חלק ב סימן א ובהערות של יביע אומר על אור לציון בחלק ט סימן קט אות יח ושכן כתב בישכיל עבדי ח"ח חאו"ח סי' ב ושהאריך בשיטות בזה בציץ אליעזר חלק ח סימן ג, ע"ש. ועיין עוד בלקוטי שיחות שלח לך תשנ"א שהביא דברי מו"ז, ודן שצריך להוציא ע"ש.

והשאלה הגדולה בכל זה הוא כמו שכתב הרב יעקב הלל בשו"ת וישב היס חלק א, שאי אפשר לומר כן בדעת האר"י כלל ועיקר, אלא באמת צריך להוציא ציציות, וכמו שכתב בשער הכוונות בהדיא (בדרוש ב' בענין הציצית): "דע כי בזוהר פרשת שלח לך בדרך קע"ד ע"ב אמרו כי ציצית מלשון הסתכלות כמו 'מצין מן החרכים', גם ציצית מלשון 'ויקחני בציצית ראשי' (יחזקאל ח, ג) והם בחי' השערות הנקראות ציצית", וכן משמע שם עוד, ולכן העלה שמה שאמר האר"י בסוף דרושי הציצית (דרוש ו): "גם הטלית קטן היה לובשו למטה משאר מלבושיו ע"ג חלוקו שלא כאותם המתיהרים ללבשו ע"כ בגדיו וטעות גדול הוא בידם הפך האמת", לא נאמר אלא על הבגד עצמו אבל את הציציות כן יש להוציא, ע"ש באריכות. וכנגד דבריו יצא בספר אורחות צדיקים של הרב עזריאל מנצור בהקדמה אות ז שבטלית קטן בהצנע מרבינו האר"י, ואין להוציא כלל ציציות, ע"ש. ולענ"ד ליישב את הדברים בס"ד, והוא שבאמת צריך להוציא ציציות כפשט דברי רבינו האר"י; אמנם לא אמרו אלא על עצם המצוה שהוא כולל את התכלת, אבל כשהוא לובש לבן בלבד – בכהאי גוונא אין להוציא, כמנהגנו.

וזו לשון שער הכוונות בדרוש אחרון של קרית שמע:

ובהגיעך אל פסוק 'וראיתם אותו וזכרתם' אז תכוין כוונה אחרת, והיא זו כי הנה תסתכל בהם בפ' זה ב'פ פעם אחר פעם, ובכל פעם תכוין בהם אל שם ק"ל שהוא בגי' עין וה"ס הרבוע של שם הויה דאלפין דמ"ה העולה ק"ל. ותכלית כונה זו היא כי רחל נק' עולימתא שפירתא דלית לה עיינין כמבואר אצלינו בתחלת הסבא דפ' משפטים, והנה התכלת שבציצית ה"ס החשך שאין בו בחינת העינים והארה המכלה את הכל, והוא בחי' הדין, ולכן צריך לכוין כשמסתכל בציצית כאלו יש שם תכלת שבציצית. ותסתכל כשתאמר 'וראיתם אותו' ותכוין להמשיך שם בחי' העינים העליונים והראי' שבהם, ותכוין בשני פעמים ק"ל שה"ס ב' עיינין עלאין, להמשיך משם בחי' הארת ראייה עליונה אל התכלת החשוך הזה, שה"ס עולימתא שפירתא דלית לה עיינין כנז'. וזה עצמה היא הכונה שתקנו בכוס ברכת המזון באומרם ז"ל ונותן עיניו בו, כמבואר במקומו. וזה הטעם שאין הציצית נוהגת אלא ביום, לפי שאז יש כח בדינו להמשיך אליו ראייה העליונה, משא"כ בלילה שאז הדינין גוברין ואין כח בדינו להמשיך שם ראייה העליונה.

רואים במוחש, שאין הראייה של הציצית אלא רק בתכלת ולא בלבן, ולכן כל העניין של הוצאת הציציות כדי לראותן, זה שייך רק בתכלת, ולכן נהגו כשאין תכלת לא להוציא כלל ציציות. ובזה אתי שפיר יותר לשון הפרי עץ חיים (שער הציצית פ"ו): "גם דע, שצריך להסתכל בציצית בשעת פרשת ציצית כשאומר 'וראיתם אותו' כמ"ש בע"ה. אמנם גם כן צריך להסתכל כל יום וכל שעה, כמ"ש 'וראיתם אותו', והוא תועלת גדול אל הנשמה כדי שלא יזדמן חטא על ידו, וגם כדי להשיג הוא תועלת גדול... לכן צריך להסתכל בציצית, ולכוין כאלו יש שם תכלת, ואז יסתכל ב' פעמים ב'וראיתם אותו', ותכוין להמשיך אליה סוד עינים עליונים, וראייה עליונה. ותכוין ב' פעמים ק"ל, שהם ב' עינים עליונים, להמשיך הראייה משם לסוד התכלת".

וכן הוא גם לכאורה לפי הפשט בטעם של 'וראיתם אותו', כדאיתא במסכת סוטה (יז ע"א): היה ר"מ אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר: 'ויראו את א-להי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר', וכתוב: 'כמראה אבן ספיר דמות כסא'". ועל כן דווקא כשיש תכלת ישלהוציא את הציציות.

אמנם לפי הפשט בגמרא שלנו במנחות ריש פרק התכלת (דף לח) 'הכנף פתיל תכלת' בא לומר שגם לבן וגם תכלת יש בו משום 'וראיתם אותו', וכן הוא בשו"ע המצריך להוציא ולראות את הציציות אף בזמן שאין תכלת, אבל על כל פנים לפי האר"י יציבא מילתא בטעמא.

ודע, שעיקר עניין של 'וראיתם אותו' הוא על הקשרים והכריכות, ששם מתבטא חוט התכלת, מה שאין כן בפתילות שהוא מעט ובטל ברובו. וכן נוהגים אחינו התימנים בזה. והנלענ"ד כתבתי.

הרב נתן רוטמן
ר"מ בישיבת נתיבות חכמה, בית וגן

בעניין 'מין כנף' בחוטי תכלת

(פורסם בעלון האיר המזרח - קרית קמניץ, גליון 19, כ"ט ניסן ה'תשנ"ט)

נצטוינו בתורה להטיל ציצית בכנפי כסותנו ונאמרו בה שתי מצוות – מצות לבן ומצות תכלת. התכלת שוה בכל כסות, והוא צמר הצבוע בפתוך שבכחול העשוי מהחלזון, והלבן נאמר בו דין "הכנף – מין כנף", דבעינן שתהיה הציצית ממין הבגד, ולכן אין ציצית של משי פוטרת טלית של צמר גפן וכד', כמבואר בגמ' מנחות ל"ט ע"ב ועוד (ועיי"ש דדרשינן מסמוכים דצמר ופשתים פוטרים בין במינן ובין שלא במינן).

ונחלקו הראשונים. דעת רש"י (מנחות מא ע"ב) והרמב"ם לפי הבנת הראב"ד והטור והבית יוסף (ודלא כהר"י בן חביב המובא בכסף משנה), דגם לענין הצבע בעינן שחוטי הציצית יהיו מצבע הבגד, וכך ביאר רש"י את הברייתא מנחות מא ע"ב: "טלית אין פוטר בה אלא מינה" – שהכוונה לענין הצבע ולא לענין סוג הבד (ועיי"ש בסיפא שההכרח של רש"י הוא מסיפא דברייתא דאיירי בענין הצבע), ובב"י דייק שגם הראב"ד סובר כשיטה זו.

ודעת התוס' בחד תירוצא, וכן הביא הטור בשם ר"י והסמ"ג, וכן כתב הרשב"א בתשובה ותרומת הדשן סי' מו, דלא בעינן ציצית מצבע הטלית (והברייתא איירי לענין סוג הבד). והביא הב"י בשם תשובת הרשב"א שלא ראה לאחד מרבתינו שחשש לזה, וכן בתרומת הדשן כתב שלא ראה מימיו אחד שיעשה בבגד צבועה ציצית צבועה, עיי"ש. ומסיק הב"י דנכון ליהזר בדבר, וכן כתב בשו"ע סי' ט' סע' ג את עיקר דין מין כנף לגבי סוג הבד, ובסע' ה כתב: "יש אומרים שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית והמדקדקים נוהגים כן", וברמ"א הביא תרוה"ד דהמנהג לעשות ציצית לבנה אפילו בבגד צבוע (והיינו שאין דין מין כנף בזה), ומכל מקום משמע שיש נוי והידור לעשות דוקא לבן, וכמו שהביא הב"י בשם בעל העיטור, אלא שאין בזה קפידא כלל כמבואר בתה"ד סי' מו.

ובתוס' מנחות מא ע"ב כתבו בדרך אפשר, דאולי אף שאין מצד 'מין כנף' דין על הצבע, מכל מקום אפשר לומר דבעינן ציצית מצבע הטלית משום 'זה א-לי ואנוהו'. אמנם הראב"ד ובר"י בן חביב מבואר דהטעם של הרמב"ם משום דבעינן 'מין כנף' הוא ולא משום זה א-לי ואנוהו, וכן משמע בסמ"ג וכן כתב בפרי מגדים.

והנה לדעת רש"י והרמב"ם, לכאורה הצובע ציציתו בקלא אילן במקום תכלת – לא די שלא קיים תכלת, אלא אפילו ידי לבן לא יצא, דאין פוטר אלא ציצית מצבע הבגד. וכן כתב מרן הגר"ש אלישיב שליט"א: "ע"ד השאלה האם ראוי ונכון להטיל ציצית צבוע בצבע תכלת אחרי שלדעת חוקרים בזמננו ברור להם שמצאו את החלזון שאמרה תורה", ואחרי שביאר שם שאין הדברים ברורים לסמוך עליהם מסיים: "ובשו"ע או"ח סי' ט' ס"ה י"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית והטעם דבעינן בזה מין כנף, ובפרמ"ג שם מלמד שנתעטף הקב"ה בטלית ולבושיה כתלג חזור, א"כ בהכרח יעשה הציצית והטלית לבנים עיי"ש", עכ"ד. ומבואר שיש צד הפסד אם מטיל ציצית הצבועה בתכלת פסולה.

אמנם לפי זה יקשה לנו קושיה עצומה על שיטת רש"י והרמב"ם. דבגמרא מנחות מ ע"א מבואר להדיא דהצובע קלא אילן במקום תכלת מקיים בזה מצות לבן, ובלשון הגמרא "לא יהא אלא לבן", ולרש"י והרמב"ם הלא לא הוי 'מין כנף'! ואין לומר שהגמרא חולקת על הברייתא דאין פוטר אלא מינה, דבגמרא שם הוי בדרך קושיא על הברייתא דסדין בציצית, ואי איכא ברייתא דסבירא לה דבעינן 'מין כנף' בצבע לא קשה מידי. ובאמת בסמ"ג כתב מכח קושיא זו דאין צריך לחשוש לשיטת רש"י, וצ"ע שיטת רש"י והרמב"ם.

ונראה ליישב בפשיטות, דהנה בזמן שמקיימים מצות תכלת מתקיימת מצות לבן ("מין כנף") בשני חוטים (לדעת התוס' מנחות לט ע"א) או שלשה (לדעת הראב"ד והגר"א), והתכלת – בשני חוטים או אחד (התוס' כדאית ליה והראב"ד כדאית ליה). ובזמן שאין תכלת יש לחקור האם מצד מצות 'מין כנף' בעינן ארבעה חוטים לבן או שמצד מצות 'מין כנף' יוצא בשני חוטים (כמו בזמן שהיה תכלת) ומה שמוסיף עוד שני חוטים כדי שישלימו את מנין החוטים לארבעה (כדדרשינן גדיל-גדילים) במקום התכלת החסרה.

ובתוס' מנחות לח ע"ב מבואר להדיא כהצד השני, ונפקא מינה בענין גרדומים (ציציות שנחתכו), דדעת ר"ת שבעינן או לבן שלם או תכלת שלם, וכשהאחד שלם כשר גם המין השני שנחתך ונשתייר בו כדי עניבה. וכתב ר"ת דבזמן הזה אף שאין תכלת, שני חוטים הם של לבן ושני חוטים הם במקום תכלת, ולכן כשנשארים שני חוטים שלמים כשר גם בזמן הזה. וכן הובאו להלכה דברי ר"ת בסי' י"ב סע' א ובמ"ב שם סק"ח הביא טעם ר"ת הנ"ל (וכן מוכח בתוס' שם לח ע"א דשני חוטים הוי מצות לבן והשנים האחרים הם רק להשלים אף שאין מקיימים בהם את המצוה, עיי"ש, ודו"ק ויל"ד).

עוד נפקא מינה מסברא זו לענין מה שפסק בשו"ע סי' ט' סע' ד "הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציציות ממינו וקצת מצמר או פשתים יש להסתפק בו" אם יצא ידי חובה, וכתב המ"ב סקי"ד בשם ארצות החיים שאם עשה שני חוטים ממינו ושנים מצמר ופשתים יצא, משום הך סברא דשני חוטים הוי לבן ושנים במקום תכלת (ולראב"ד שלושה ואחד).

אשר לפי זה נתיישבו דברי רש"י והרמב"ם בשופי, דבגמרא מ' ע"א דצבע קלא אילן במקום תכלת, הרי שאין חסרון של 'מין כנף' משום שמקיים מצות לבן בשני חוטים דלבן והקלא אילן הוא בחוטים שבמקום התכלת (לכל חד כדאית ליה), אבל בברייתא מא' ע"ב איירי בחוטי הלבן עצמם (כיון שמקיים בחוטי התכלת מצות תכלת כמבואר שם) ובהם איכא דין 'מין כנף' גם על הצבע, וכשאינם מצבע הטלית פסולים.

ולפי זה גם לדעת רש"י והרמב"ם אין שום ריעותא לצבוע את החוטים שבמקום התכלת בקלא אילן או שאר צבעונים, דעל חוטים אלו ליכא דין 'מין' כנף כלל כנ"ל.

והראוני שבארצות החיים כתב ככל הדברים האלו בסי' ט', וכ"כ החזו"א סי' ג' סקכ"ה, ושמתתי שכיוונתי לדעתם הגדולה (ובאמת שבמ"ב סי' ט' סקי"ד שפסק כארצה"ח לענין מין כנף וצמר ופשתים הוא הדין לענין מין כנף של צבע, דמאי שנא). ובדעת הסמ"ג שדחה דברי רש"י מפמ"ג הנ"ל, נראה דאזיל לשיטתיה. שבסמ"ג [מ"ע כ"ו] הביא דברי ר"ת לענין גרדומים בזמן הזה בשם ר' יצחק, וכתב טעם אחר להכשיר – משום שכשנפסקו שני חוטים ושנים נשארו

שלמים הרי יש כאן חשיבות של ציצית, כיון שחצי החוטים שלמים (ולא נפסק רובו), אבל הסברא דשנים במקום תכלת ושנים במקום לבן לא סבירא ליה (וכמבואר שם להדיא עיי"ש), ולכן הקשה על רש"י מגמרא מ ע"א דלא יהא אלא לבן, משום דסבירא ליה שעל כל הציציות של לבן איכא דין 'מין כנף', וכהצד הראשון בחקירתנו הנ"ל.

ולפי זה יומתק לנו למה לא הקשו התוס' על רש"י מגמרא זו (והקשו רק מהגמרא לח ע"ב מידי ציבעא דגרים), כי התוס' לשיטתם לא קשה מידי כנ"ל. ומה שיש לעורר הוא, שלדעת הראב"ד (וכפי שפסק הגר"א) – אם יטיל שתי ציציות תכלת, לא מיבעיא שלצד שהתכלת אמיתית מפסיד מצות לבן אלא אפילו אם אין זו תכלת מפסיד דין 'מין כנף' לדעת הרש"י והרמב"ם. וכן אי חיישינן לשיטת הרמב"ם דחצי חוט הוי תכלת (אחד משמונה ולא אחד מארבעה) והשאר לבן – כשצובע כל החוט תכלת מפסיד דין 'מין כנף' (אלא שדעת הרמב"ם היא דעת יחיד). [ולדעת השיטה מקובצת מנחות לח אות י' בלאו הכי ליכא חסרון ד'מין כנף' ביותר משני חוטים, עיי"ש, ואכ"מ].

הרב שילה גד חוזה
מח"ס בגד מלכות – ציצית בהלכה והשקפה

'מין כנף' בצבע – סיכום שיטות הראשונים

מחלוקת הראשונים

בגמרא מנחות לח ע"ב: "דתניא 'וראיתם אותו' מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי. וחכמים אומרים אין מעכבין. מאי טעמא דרבי? דכתיב 'הכנף' – מין כנף, וכתיב 'פתיל תכלת' ואמר רחמנא 'וראיתם אותו' – עד דאיכא תרוייהו בחד. ורבנן 'וראיתם אותו' כל חד לחודיה משמע".

רש"י שם מפרש: "מין כנף – היינו לבן, דרוב טליתות של פשתים הן ולבנות. תכלת – צמר צבוע, כדאמרינן (יבמות ד ע"ב) מדשש כיתנא תכלת עמרא". ניתן לראות, שרש"י מבין שפירוש הדרשה "הכנף – מין כנף" היא שלא רק שהחוטים צריכים להיות מאותו סוג של הכנף אלא אף מאותו צבע.

בגמרא במנחות מא ע"ב מובאת סתירה בין שתי ברייתות העוסקות בטלית שיש בה חוטים הצבועים בצבע קלא אילן – האם הטלית כשרה או פסולה. רב נחמן בר יצחק מחלק שברייתא אחת מדברת על טלית שיש בה ארבעה חוטים והשנייה בטלית בת שמונה חוטים:

תנו רבנן: טלית שכולה תכלת – כל מיני צבעונין פוטריין בה, חוץ מקלא אילן. מיתבי: טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שכולה תכלת – מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, וקלא אילן לא יביא, ואם הביא כשר! אמר רב נחמן בר יצחק, לא קשיא: כאן בטלית בת ארבעה חוטין, כאן בטלית בת שמונה חוטין.

את החידוש בכרייתא הראשונה שכל מיני צבעונין פוטריין בה ביאר רש"י: "כל מיני צבעים פוטריין בה – לשום לבן, דכיון ד'מין כנף' ליכא לקיומי בה, אין לך לחזר אחר לבן אלא שיהו בה שני מינין".

ניתן לראות שרש"י מבין ש'מין הכנף' פירושו שחוט הטלית צריכים להיות באותו צבע של הבגד עצמו, אלא שבטלית שכולה תכלת שבה ליכא לקיומי

חוטים בצבע תכלת (היינו בקלא אילן שצבעו כתכלת), העיקר שיהיו שני מיני צבע שונים, ולא צריך דווקא לבן.¹

בהתאם להסבר זה, מבאר רש"י גם את בכרייתא השנייה ש"מינה" הכוונה לצבע: "מיתבי טלית אין פוטרין בה לשם לבן אלא מינה – אם אדומה היא יטיל בה שני חוטי אדומים ושני חוטי תכלת, וכן שאר גוונים". בנוסף, רש"י נותן שני הסברים לבעייתיות של קלא אילן:

1. גזירה משום כלאים: "חוץ מקלא אילן – דדמי לתכלת, וזימנין דמזבן לה לאינש אחרינא וסבר דכל חוטיה תכלת, וכי מצריך לטלית אחרית שקיל תרי חוטים מהכא ונותן שם עם לבן ותחת אלו יתן לבן, ונמצאת אחת מהן נפטר בקלא אילן לשום תכלת ושדי קלא אילן עם לבן בציצית והוי כלאים בלא מצוה" – כלומר, חכמים גזרו שאם יטיל קלא אילן מישהו עלול לטעות שזה תכלת כשרה, וייתן אותה בטלית אחרת עם חוטי פשתן ויעבור על איסור כלאים, כי איסור כלאים בציצית הותר רק כאשר הצמר צבוע בתכלת כשרה.

לפי הסבר זה, מבאר רש"י שהחילוק בין טלית בת ארבעה חוטים לטלית שיש בה שמונה חוטים הוא שבטלית בת שמונה חוטים יש ארבעה חוטי תכלת וארבעה חוטי קלא אילן, ומכיוון שלטלית מספיק ארבעה חוטים חוששים שמא מישהו יתיר את חוטי הקלא אילן ויעביר אותם לטלית אחרת שיש בה פשתן ויעבור על איסור כלאים, אבל בטלית בעלת ארבעה חוטים – שני חוטי תכלת ושני חוטי קלא אילן – לא חששו שיעביר ממנה חוטים לטלית אחרת תוך פסילת הטלית הזו.

2. חיוב שני מיני צבע: "לישנא אחרינא ועיקר: חוץ מקלא אילן – דהא אשני מראות שבה קפדינן ואלו מראיהן שויין" – כלומר, הבעיה בקלא אילן היא שהתורה הקפידה (כפי שציינו לעיל) שיהיו שני מיני צבע בטלית, תכלת וצבע אחר, ואם מטיל קלא אילן יש רק צבע אחד.

¹ אם כן, זה שהתורה אמרה לעשות חוטי לבן לבגד לבן חוץ מהתכלת, אינו רק בגלל שהחוטים צריכים להיות כצבע הטלית, אלא התורה רצתה שיהיו שני מיני צבע שונים, ולכן כאשר אי אפשר לעשות את החוטים והבגד מאותו צבע עדיין יש עניין של שני מיני צבע שונים, כדברי רש"י בד"ה מביא תכלת: "מביא תכלת – שני חוטי לשם תכלת ודבר אחר לשם לבן, ואף על גב דהאי תכלת הוי 'מין כנף' אפילו הכי שני מינים בעינן דאזלינן בתר רוב טליתות".

לפי הסבר זה, שהבעיה היא שיש צבע אחד, פירש רש"י שבבעלת שמונה חוטים מדובר שיש שני חוטי תכלת ושני חוטים בצבע אחר והטיל ארבעה חוטי קלא אילן, ומכיוון שבמקרה זה יש שני מיני צבע שונים הטלית כשרה, אך יש חשש שיתיר את חוטי הקלא אילן וייתן בטלית אחרת ולכן אסרו לכתחילה, מה שאין כן בטלית בת ארבעה חוטים שבה אין שני מיני צבע אלא רק שני חוטי תכלת ושני חוטי קלא אילן וממילא הטלית פסולה. על פירוש זה אומר רש"י "ועיקר" – היינו, שכן דעתו.

התוספות (שם ד"ה אין) מקשים על רש"י לאור דברי הגמרא לעיל לח ע"ב. הגמרא שם ניסתה לפרש את דברי המשנה "תכלת אינה מעכבת את הלבן" שמדובר בטלית שכולה תכלת ומצוה להקדים תכלת תחילה עקב דרשת 'הכנף – מין כנף', אך אם הקדים הלבן אין זה מעכב. רבא מקשה על תירוץ זה: "מידי ציבעא קא גרים" – האם הצבע גורם את הקדימות?! התוספות מקשים אפוא מדברי רבא שצבע כלל אינו משנה ביחס לדרשת 'הכנף – מין כנף', על רש"י שכתב שגם צבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית.

על כך, מביאים התוספות שני תירוצים. לפי הראשון נשאר הדין שהחוטים צריכים להיות כמו צבע הטלית ולפי השני לא:

א. "ושמא מדרבנן משום זה א-לי ואנוהו" – כלומר, באמת דרשת "הכנף – מין כנף" אינה אומרת שצבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית, אך חכמים אמרו שיעשה זאת ליופי כדי לפאר המצווה.

ב. "ויעוד נראה דאיירי בשאר מינים כגון שיראין וכלך וסיריקין דאין פוטר אלא במינים מדאורייתא"² – כלומר, באמת דרשת "הכנף – מין כנף" אינה אומרת שצבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית, אלא פירושה הוא שהבד שממנו מייצרים החוטים צריך להיות מאותו בד שממנו מיוצרת הטלית, כגון חוטי שיראים לבגד שיראים.³

² סוגריים אלו הובאו בנוסח התוספות שבגמרא.

³ אמנם, מוסיפים התוספות: "ומה דפי' בשיראים לאו דוקא, דהא אמרינן דצמר ופשתים פוטרין בהם" – כלומר, מה שהברייתא כתבה שבשאר מינים אין פוטר אלא מינים אינו מדויק, אלא אף חוטים מצמר ופשתים ניתן להטיל בהם.

נראה שתוספות יסבירו את הגמרא בדף מא ע"ב כפי הפירוש הראשון ברש"י, שהדיון אינו מצד זה שהחוטים צריכים להיות כצבע הטלית. אולם, יש להבין כיצד רש"י יבאר את הגמרא בדף לח ע"ב ממנה הקשו תוספות. ובשיטה מקובצת בדף לח ע"ב (אות ה בשם תו"ח) הקשה את קושיית התוספות, ותירץ את רש"י: "דהכי פירושו מידי צבעא גרים – אפילו כולה תכלת נמי מצוה להקדים לבן, מדקתני בברייתא דלעיל מצוה להקדים... ונפקא מינה במה שפירש רש"י לקמן אינו פוטר אלא מינה. דהשתא שאין לנו תכלת מכל מקום צריך לצבוע הטלית מצבע הטלית". כלומר, קושיית רבא באה לומר רק שהצבע לא משנה לעניין הקדמת התכלת ללבן, כי דין ההקדמה הוא דין עצמאי כפי שהובא בברייתא שהלבן קודם. וטעם הברייתא הוא כי בפסוק כתוב "פתיל תכלת" אחר "הכנף" ולמדים שהתכלת תמיד אחרונה,⁴ ולא כתוספות שהצבע כלל לא משנה. הרמב"ם (הל' ציצית פרק ב הלכה ח) מביא את הברייתא ומפרש אותה כרש"י: "טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין – עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה, אם ירוקה ירוקין אם אדומה אדומין. היתה כולה תכלת – עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת".⁵ כמו כן, הראב"ד שם מביא שיש שהקשו כתוספות, אך מתרץ גם כפי שביארנו ברש"י: "ולאו קושיא היא דהתם לענין אקדומי תכלת ללבן קא פריך, דאין ראוי שיקדים תכלת ללבן בשביל הצבע אף על פי שהטלית כולו תכלת, אלא ודאי מצוה להקדים לבן לתכלת אף על פי שהיא מינה, והתורה אמרה על ציצית הכנף פתיל תכלת – לעולם התכלת יבא על ציצית הכנף, כלומר שיהא התכלת אחרון בו. ומכל מקום צריך שיהא בו ממין צבע הטלית כדי שיהיה בו ממין הכנף".

⁴ לשון רש"י: "מידי צבעא גרים – אפילו כולה תכלת נמי מצוה להקדים לבן לתכלת, הואיל ורוב טליתות לבנות הן לבן קא גרים, ולהכי כתיב 'תכלת' אחר 'הכנף' דלעולם יהא המאוחר".
⁵ לעיל ראינו שרש"י הביא שני פירושים לגמרא וכתב שהפירוש השני עיקר. ברם מהכסף משנה משמע שלפי הרמב"ם הפירוש הראשון עיקר, שכן הכסף משנה שם שאל על הרמב"ם מדוע השמיט את חילוק הגמרא בין טלית בת ארבעה חוטים לטלית בת שמונה חוטים, וענה שטלית בת שמונה חוטים אינה שכיחה, ומכיוון שבכל מקרה אין להטיל בת שמונה לא חש הרמב"ם לכתוב זאת. מכך שכתב שבכל מקרה אין להטיל בטלית בת שמונה מוכח שסובר כמו הפירוש הראשון ברש"י שטלית בת שמונה פסולה (ולא טלית בת ארבע כמו בפירוש השני).

אולם, ההגהות מיימוניות (הל' ציצית פרק ג אות ו) סבר כתוספות וכתב בשם מורו המהר"ם והסמ"ג: "אבל על הצביעה אין להקפיד אפילו אם אין דומה לכנף, כדאיתא בסוף פרק התכלת מידי ציבעא גרים, ורש"י שפירש אין פוטרים במין הצבע לא דק, עיין בספר המצות".

הכרעת הבית יוסף והרמ"א

הבית יוסף (שם או"ח סימן ט) הביא דעות הראשונים הנ"ל, והוסיף שמהר"י אבוהב הביא שהרשב"א כתב שלא ראה מרביתו שחששו לצבוע החוטים בצבע הטלית, ושכן כתב תרומת הדשן (סימן מו), ואף הוסיף שראה שתמיד עשו רק לבן לא משנה באיזה צבע הבגד, וכן הביא מהמהר"י אבוהב בשם בעל העיטור (ציצית שער ב חלק ב), "שציציות של לבן קודמין לכל הצבעונים באיזה צבע שיהיה הטלית. שכשאמרו מין כנף שיהיה הציצית ממין הכנף – סתם טליתות שלהם היו לבנים. אבל אם אין לנו לבן אז צריך שיהיה הציצית מצבע הטלית". לכאורה אינו מובן, מדוע צריך דווקא לבן, הרי לפירוש תוספות הצבע כלל אינו משנה, אלא נראה שהעיטור הוא שיטה נוספת, והיינו שמצד אחד צבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית, אלא שלא מסתכלים כרש"י וכו' על צבע טלית נתונה, אלא על רוב הטליתות, ומכיוון שרובן לבנות אזי תמיד גם החוטים צריכים להיות לבנים אף אם הטלית תהיה צבועה בשאר צבעים. רק כשאין לבן מודה העיטור לרש"י כי גם אם הדין שצריך לצבוע החוטים בצבע הטלית אינו מתקיים בצורה מושלמת (היינו בלבן) עדיין הוא מתקיים בצורה חסרה. למעשה, מכריע הבית יוסף: "ומכל מקום כיון דהרמב"ם ורש"י סוברים שצריך שיהיה מצבע הטלית וגם התוספות והראב"ד⁶ נראה שאינם חולקין – נכון

⁶ כשהבית יוסף כתב לפני כן את דעת התוספות, הוא הביא רק את התירוץ הראשון שלהם שהחוטים צריכים להיות בצבע הטלית מדין 'זה א-לי ואנוהו' (שמא לא גרס את התירוץ השני, שכן כפי שראינו הוא הובא בסוגריים), ואם כן לא מובן מדוע כתב שרק נראה שאינם חולקים ומשמע להיפך שמודים שמדובר בנן צריך. ושמא כתב זאת על פי התירוץ השני אף על פי שלא הביאו.

כמו כן, צריך עיון מדוע כתב שנראה מהראב"ד שאינו חולק, הרי הוא טרח להצדיק את הרמב"ם ומשמע שמודה לו ולא רק שאינו חולק.

ליזהר בדבר. וכן ראיתי המדקדקים נוהגים לעשות הציצית מצבע הטלית", וכן פסק בשו"ע (שם סעיף ה). והדרכי משה (שם אות ג): כתב על הכרעת הבית יוסף: "ואני לא ראיתי מימי ציצית אלא לבן ואין לשנות", וכן פסק בהגהות הרמ"א על השו"ע שם.

סיכום

במנחות מא ע"ב הובאה סתירה בין שתי ברייתות העוסקות בטלית שיש בה חוטים הצבועים בצבע קלא אילן – האם הטלית כשרה או פסולה, ורב נחמן חילק שברייתא אחת מדברת על טלית בת ארבעה חוטים והשנייה בטלית בת שמונה חוטים. הראשונים נחלקו בהסבר החידוש של הברייתא הראשונה: "כל מיני צבעים פוטרין בה חוץ מקלא אילן".

רש"י הבין ש'מין כנף' פירושו שהציציות צריכות להיות באותו צבע של הטלית, ולכן ביאר שמכיוון שכל הטלית בצבע תכלת-קלא אילן, לכאורה גם החוטים היו צריכים להיות בצבע תכלת, אך מכיוון שיש בקלא אילן בעיה (גזירה משום כלאים או שאין שני מיני צבע), אומרת הברייתא שאין צריך דווקא לבן ואפשר לצבוע את החוטים בכל צבע והעיקר שיהיו שני מיני צבע שונים. בהתאם להסבר זה, מבאר רש"י גם את הברייתא השנייה המצריכה שהטלית והציציות יהיו ממינה, ש"מינה" הכוונה באותו צבע, וכן פסק הרמב"ם (הל' ציצית פרק ב הלכה ח). לעומתם, התוספות (שם ד"ה אין, וכן דעת ההגהות מיימוניות הל' ציצית פרק ג אות ו בשם המהר"ם וסמ"ג) הקשו מדף לח ע"ב שם אמר רבא לכאורה שצבע אינו משנה כלל לגבי ציצית (והשיטה מקובצת שם אות ה בשם תו"ח ביאר שלרש"י הצבע אינו משנה רק לעניין הקדמת התכלת ללבן, והיינו שלעולם הלבן קודם, וכן מדויק בלשון רש"י, וכן ביאר הראב"ד את הרמב"ם). בתירוץ ראשון אמרו התוספות שבאמת הצבע צריך להיות זהה רק משום הידור לפאר המצווה, ובתירוץ שני סברו שהצבע אינו צריך להיות זהה ופירוש "מינה" הוא שבד הציציות והטלית יהיה אחד.

הבית יוסף (או"ח סימן ט) הוסיף שתרומת הדשן כתב שנהגו לעשות רק ציציות לבנות ושהמהר"י אבוהב כתב שהרשב"א בשם רבותיו הלך כר"י, ובעל

והיה לכם לציצית

לה

פרשת שלח תשע"ט

העיטור כתב שיטה ממוצעת שרק בטליתות משאר צבעים הציציות צריכות להיות בצבע הטלית. להלכה פסק בשו"ע (שם סעיף ה) כרמב"ם. לעומת זאת, הדרכי משה (שם אות ג) כתב שהמנהג לתת אף בטליתות של שאר צבעים רק לבן, וכן פסק בהגהותיו לשו"ע שם.

* * *

"...וְנִתְּנוּ עַל צִיצַת הַכֶּנֶף פְּתִיל
תְּכֵלֶת. וְהָיָה לָכֶם לְצִיצַת וּרְאִיתֶם
אֹתוֹ וַזְכַּרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם..."
(במדבר טו, לח-לט)

"וראיתם אותו וזכרתם את כל
מצות ה' – שקולה מצוה זו כנגד
כל המצות כולן.
ותניא אידך: וראיתם אותו
וזכרתם... ועשיתם – ראייה מביאה
לידי זכירה, זכירה מביאה לידי
עשייה. ורשב"י אומר: כל הזריז
במצוה זו – זוכה ומקבל פני
שכינה..."
(מנחות מג ע"ב)

* * *